

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ІВАНА ФРАНКА

Кафедра етнології

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Декан історичного факультету

_____ Качараба С.П.

“31” ____ серпня ____ 2020 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Цигани в Україні
(шифр і назва навчальної дисципліни)
галузь знань _____ **03 Гуманітарні науки** _____
(шифр і назва напрямку підготовки)
спеціальність _____ **032 "Історія та археологія"** _____
(шифр і назва спеціальності)
спеціалізація _____
(назва спеціалізації)
освітній ступінь _____ **магістр** _____
(назва освітнього ступеня)
факультет _____ **історичний** _____
(назва факультету)

Львів – 2020 рік

Робоча програма дисципліни вільного вибору “Цигани в Україні” для студентів IV курсу (освітній ступінь – бакалавр) з галузі знань 03 Гуманітарні науки, спеціальності 032 "Історія та археологія".
“26” серпня 2020 року – 17 с.

Розробники: *Рачковський Григорій В'ячеславович* – кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології Львівського національного університету імені Івана Франка, доцент

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри етнології

Протокол від “26” серпня 2020 року № 1

Завідувач кафедри етнології

_____ (проф. Сілецький Р. Б.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

“26” серпня 2020 року

Схвалено Вченою радою історичного факультету
Протокол від “31” серпня 2020 року № 1

“31” серпня 2020 року Голова _____ (проф. Качараба С.П.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4,5	Галузь знань 03 – гуманітарні науки (шифр і назва)	Дисципліна вільного вибору студентом	
	Напрямок підготовки (шифр і назва)		
Модулів – 1	Спеціальність: <u>032 "Історія та археологія"</u>	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 3		4-й	4-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання _____ (назва)		Семестр	
Загальна кількість годин - 135		VII-й	VII-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 самостійної роботи студента – 8	Освітній ступінь: бакалавр	Лекції	
		48 год.	20 год.
		Практичні, семінарські	
		– год.	– год.
		Лабораторні	
		– год.	– год.
		Самостійна робота	
87 год.	115 год.		
		Індивідуальні завдання: год.	
		Вид контролю: залік	

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 48/87

для заочної форми навчання – 20/115

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета курсу: ознайомлення студентів історичного факультету з історією, традиційною культурою та побутом циганів. Належна увага буде приділена типам класифікації циганських груп населення Європи в цілому та України зокрема. В процесі викладання дисципліни буде розглянуто основні галузі традиційної культури циганів: традиційні господарські заняття, матеріальну та духовну культуру. Виклад курсу також спрямований на підкреслення етнічної специфіки та характерних рис традиційної культури циган України, на виявлення у ній загального та унікального у загальноєвропейському контексті.

Завдання: студенти повинні навчитися критично опрацьовувати рекомендовані джерела та літературу, аналізувати фактологічний матеріал, виявити вміння робити його порівняння та аналіз, показати розуміння загальних тенденцій походження та розвитку циган як етносу.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати: основні етапи етногенезу циган, основні етапи появи та розселення циганів на території України, класифікацію основних груп циган, форми існування циганського етносу, характерні риси матеріальної та духовної культури циганської етнічної меншини, традиційні господарські заняття (основні та допоміжні);

вміти критично опрацьовувати рекомендовані джерела та літературу, фактологічний матеріал; застосовувати понятійний апарат, володіння способами етнографічного опису і класифікації, застосовувати етнографічні дані в міждисциплінарних дослідженнях.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Джерела та історіографія проблеми. Походження циган.

Тема 1. Вступ. Історія вивчення циган.

Цигани як етнічна регіональна меншина. Циганологія – поєднання мовознавства і етнології. Перші згадки про циганів. Тах-Наме Фірдоусі. Початок вивчення циганів у Європі. Перші емпіричні дослідження присвячені циганам. Теорії походження циганів. Теорія азійського походження та її прихильники – А. де Спанд (XVII ст.), Ш. Пейсоннель (XVIII ст.), Й. Гассе (XIX ст.). Теорія єгипетського походження. Теорія індійського походження – виникнення і розвиток. І.Вайї, Дж. Брайант, І.Рюдигер та Г.Грельманн, А.Потт, Р.Гернер. Ф.Міклошич та його праця “Дослідження різновидів мов циганів”.

Антропологічні дослідження циганського населення в працях І.Коперницького, Е.Піттара, І.Денікера, Я.Чекановського, В.Дяченка. Вивчення циганів в Україні О.Баранніковим. Джерела до вивчення циганів. Осередки вивчення циганів у Європі.

Тема 2. Сучасні циганознавчі студії в Україні

Основні осередки та дослідники.

Участь українських вчених в реалізації міжнародних наукових проектів з циганознавчої проблематики.

Тема 3. Походження циган.

Історія міграції циган у Євразії. Причина та хронологія виходу перших мігрантів з Індії. Три етапи розселення. Шляхи міграції циганів – через Балкани та Північну Африку.

Тема 4. Міграція та розселення циган у Європі.

Поява в Європі. Цигани в 15-18 ст. Дискримінація та переслідування циганів в XVI-XVII ст. Дисперсія в європейських країнах. Самоназва та назви надані циганам в країнах розселення. Мануші, сінті, романішели, кале, гітанос. ловарі, келдераші, боша. Поява та розселення циганів на території України.

Тема 5. Лінгвістичні дослідження циганського етносу

Змістовий модуль 2. Групи циган в Україні

Тема 6. Форми існування циганського етносу

Форми існування циганського етносу: 1) мікроетнос (особа); 2) субетнос (етнографічна група); 3) мезоетнос (частина етносу, яка перебуває в окремій країні); 4) макроетнос.

Тема 7. Групи циган в Україні

Ознаки, за якими розрізняють циганські групи: групові заняття, номадність, діалектна ознака, географічна ознака, релігія, ієрархічність, етнічна самосвідомість. Еволюція циганських груп. Проблеми міжгрупових зв'язків. Риси притаманні циганським групам – еластичність та груповість. Триступенева етнічна самосвідомість циганів – приналежність до своєї етнічної групи, приналежність до макросуспільства в якому живуть або колись проживали (периферійна самосвідомість), приналежність до циганської єдності. Поділ за географічним принципом, поділ за мовою, поділ за способом життя, поділ за віросповіданням. Диференціація циганських груп на етнодіалектні, та етнографічні.

Тема 8. Еволюція циганських груп

Самоназви циганських груп. Лівобережні українські цигани сервуря. Правобережні українські цигани влахуря. Урсаря, волоські цигани (ле рром ле чаче, ловари), сервіка рома, плашчунуя, унгріка рома. Переселення циган в Крим. Групи кримських циганів: гурбети, ауджи, даулджи, демерджи, кумишчі; киримітіка рома, кирлідес, чорноморлудес, орлудес, кубанлудес.

Тема 9. Внутрішня структура циганських груп

Рід, плем'я, клан. Племінна організація. Табір як локальна одиниця кочових циганів. Господарська одиниця – “екх какаві”. Родова громада з виборною владою

вождя і радою старійшин – як традиційна форма соціальної організації. Інститут “вайди” (“булібаша”) – вождя. Інституція циганських жінок-старійшин “годи пхурі дай” – “мати племені”. Рада старійшин та її роль у житті циган. Звичаєве право. Кріс - як внутрігруповий суд. Покарання. Зміни в суспільній організації. Суспільна роль чоловіка та жінки. Ендогамність шлюбів. Психологія циганів як продукт кастової системи.

Змістовий модуль 3. Цигани та суспільство

Тема 10. Традиційний спосіб існування

Спосіб життя – кочовий, осілий. Криза номадного способу життя. Традиційні типи житла кочових циганів – вози (“вурдон”), намети (“катуна”).

Тема 11. Традиційні заняття та ремесла циган

Групові професії та спеціалізації циган. Традиційні заняття та ремесла – торгівля та менжування кіньми, лікування коней, ковальство, лудження посуду та слюсарство, плетіння кошиків, виготовлення дерев'яного посуду і іграшок, цигани-музики, ведмежатництво, циганіння і старцювання, ворожіння та чарування.

Тема 12. Традиційна матеріальна культура циган

Одяг як певну цілісність і ознака приналежності до певної групи чи стану. Поясний одяг, верхній одяг, сорочки. Взуття. Головні убори та прикраси – як ознака приналежності до етносу в цілому та до окремої групи зокрема. Основа харчування та особливості кухні.

Тема 13. Духовна культура циган

Загальноетнічні риси, регіональні особливості та локальна специфіка основних ділянок традиційної духовної культури.

Тема 14. Сімейні звичаї циган

Сім'я і сімейний побут. Внутрісімейні стосунки. Народження. Виховання дітей. Шлюб та весільна обрядовість. Поховальний обряд у циганів

Тема 15. Релігійні вірування циган

Космогонія та міфологія. Демонологія, магія. Залишки культу батьків. Лікувальна магія. Роль та місце жінок-старійшин “годи пхурі дай” в збереженні традицій. Сліди індуїзму у віруваннях. Конфесійна приналежність циганів України. Цигани-християни, цигани-мусульмани.

Тема 16. Цигани і суспільство

Ставлення держави до циганів. Юридичні акти держав як матеріал для історії циган. Циганська автономія. Законодавчі акти СРСР, та УРСР, що стосувалися циганів.

Тема 17. Геноцид та втрати циганського народу в роки Другої світової війни

Репресії проти циганів у ХХ ст. Переслідування та масова екстермінація циганського народу в роки Другої світової війни. Вивчення історії геноциду циган.

Тема 18. Цигани в культурі українського народу

Ставлення циган до нециган. Цигани в українській паремії. Збереження самобутності циган в сучасному суспільстві.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин													
	денна форма							Заочна форма						
	усього	у тому числі					усього	у тому числі						
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13		
Модуль 1														
Змістовий модуль 1. Джерела та історіографія проблеми. Походження циган.														
Тема 1. Вступ. Історія вивчення циган	10	4				6	7	2					5	
Тема 2. Походження циган.	10	4				6	6	1					5	
Тема 3. Походження циган.	10	4				6	6	1					5	
Тема 4. Міграція та розселення циган у Європі.	9	4				5	7	2					5	
Тема 5. Лінгвістичні дослідження циганського етносу	6	2				4								
Разом за змістовим модулем 1	45	18				27	26	6					20	
Змістовий модуль 2. Групи циган в Україні														
Тема 6. Форми існування	6	2				4	9	1					8	

циганського етносу											
Тема 7. Групи циган в Україні	6	2			4	10	2				8
Тема 8. Еволюція циганських груп	6	2			4	9	1				8
Тема 9. Внутрішня структура циганських груп	6	2			4	9	1				8
Разом за змістовим модулем 2	24	8			16	37	5				32
Змістовий модуль 3. Цигани та суспільство											
Тема 10. Традиційний спосіб існування	6	2			4	7	1				6
Тема 11. Традиційні заняття та ремесла циган	6	2			4	7	1				6
Тема 12. Традиційна матеріальна культура циган	6	2			4	9	1				8
Тема 13. Духовна культура циган	6	2			4	6	1				5
Тема 14. Сімейні звичаї циган	6	2			4	5	1				4
Тема 15. Релігійні вірування циган.	6	2			4	9	1				8
Тема 16. Цигани і	6	2			4	9	1				8

суспільство											
Тема 17. Геноцид та втрати циганського народу в роки Другої світової війни.	12	4			8	11	1				10
Тема 18. Цигани в культурі українського народу.	12	4			8	9	1				8
Разом за змістовим модулем 3	66	22			44	72	9				63
Усього годин	135	48			87	135	20				115
Модуль 2											
ІНДЗ			-	-		-		-	-	-	
Усього годин											

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Історія вивчення циган	1,5
2	Походження циган.	1,5
3	Форми існування циганського етносу.	1,5
4	Групи циган в Україні.	1,5
5	Еволюція циганських груп.	1,5
6	Внутрішня структура циганських груп.	1,5
7	Традиційні заняття та ремесла циган	1,5
8	Традиційна матеріальна культура циган.	1,5
9	Традиційний спосіб існування та духовна культура	1,5
10	Релігійні вірування циган.	1,5
11	Цигани і суспільство	1
12	Геноцид та втрати циганського народу в роки Другої світової війни.	1,5
13	Цигани в культурі українського народу	1,5
	Разом	19

9. Індивідуальні завдання

1. Історія вивчення циганської етнічної групи
2. Теорії походження циганів

3. Єгипетська теорія походження циганів
4. Індійська теорія походження циганів
5. Антропологічні дослідження циганського населення
6. Етапи переселення предків циганів в Азію та Європу.
7. Розселення циганського населення в Україні
8. Державна політика щодо циганського населення на українських землях
9. Етнодіалектні групи циганського населення України
10. Геноцид циганського населення в роки Другої світової війни
11. Основні заняття циганського населення України
12. Традиційна внутрішня структура циганського суспільства
13. Традиційна сімейна обрядовість циганського населення
14. Образ циганського населення у фольклорі українського народу
15. Територіальні групи циган України
16. Елементи давніх вірувань в релігії циган
17. Сучасний стан вивчення циганів в Україні
18. Типологія кочівлі мандрівних циганських груп.
19. Типологія циганських груп в Україні
20. Типи міграцій циганських груп

10. Методи навчання

У процесі вивчення дисципліни “Цигани в Україні” використовуються наступні методи навчання:

Пояснювально-ілюстративний метод. Студенти здобувають знання, слухаючи розповідь, лекцію, з навчальної або методичної літератури, через екранний посібник у "готовому" вигляді. Сприймаючи й осмислюючи факти, оцінки, висновки, вони залишаються в межах репродуктивного (відтворювального) мислення. Такий метод якнайширше застосовують для передавання значного масиву інформації. Його можна використовувати для викладення й засвоєння фактів, підходів, оцінок, висновків.

Репродуктивний метод. Ідеться про застосування вивченого на основі зразка або правила. Діяльність тих, кого навчають, є алгоритмічною, тобто відповідає інструкціям, розпорядженням, правилам - в аналогічних до представленого зразка ситуаціях.

Метод проблемного викладення. Використовуючи будь-які джерела й засоби, педагог, перш ніж викладати матеріал, ставить проблему, формулює пізнавальне завдання, а потім, розкриваючи систему доведень, порівнюючи погляди, різні підходи, показує спосіб розв'язання поставленого завдання. Студенти стають ніби свідками і співучасниками наукового пошуку.

Частково-пошуковий, або евристичний метод. Його суть - в організації активного пошуку розв'язання висунутих педагогом (чи самостійно сформульованих) пізнавальних завдань або під керівництвом педагога, або на основі евристичних програм і вказівок. Процес мислення набуває продуктивного характеру, але його поетапно скеровує й контролює педагог або самі студенти на основі роботи над програмами (зокрема й комп'ютерними) та з навчальними

посібниками. Такий метод, один з різновидів якого є евристична бесіда, - перевірений спосіб активізації мислення, спонукання до пізнання.

Дослідницький метод. Після аналізу матеріалу, постановки проблем і завдань та короткого усного або письмового інструктажу ті, кого навчають, самостійно вивчають літературу, джерела, ведуть спостереження й виміри та виконують інші пошукові дії. Ініціатива, самостійність, творчий пошук виявляються в дослідницькій діяльності найповніше. Методи навчальної роботи безпосередньо переходять у методи, які імітують, а іноді й реалізують науковий пошук.

11. Методи контролю

У процесі вивчення дисципліни “Цигани в Україні” використовуються методи поточного, проміжного та підсумкового контролю.

Поточний контроль рівня знань студентів передбачає перевірку рівня підготовленості студента до виконання конкретної роботи. Поточний контроль здійснюється за напрямками:

- ✓ контроль за виконанням завдань для самостійного опрацювання поза межами аудиторних занять;
- ✓ контроль за рівнем засвоєння та творчого опрацювання у вигляді індивідуальних завдань.

Проміжний контроль рівня знань студентів здійснюється за результатами підсумкової контрольної роботи зі змістових модулів.

Підсумковий контроль знань студентів здійснюється в кінці семестру у формі оформлення заліку.

При виведенні загальної оцінки студента береться до уваги результати поточного, проміжного та підсумкового контролю.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Оцінювання знань студента здійснюється за 100-бальною шкалою. Максимальна кількість балів при оцінюванні знань за поточну успішність становить 100 балів.

Поточне тестування та самостійна робота												Сума	
Змістовий модуль №1		Змістовий модуль № 2				Змістовий модуль № 3							
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	T12	T13	100
8	8	8	7	8	8	7	8	8	7	8	7	8	

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка в балах	Оцінка ECTS	Визначення	За національною шкалою	
			Екзаменаційна оцінка, оцінка з диференційованого заліку	Залік
90 – 100	A	<i>Відмінно</i>	<i>Відмінно</i>	<i>Зараховано</i>
81-89	B	<i>Дуже добре</i>	<i>Добре</i>	
71-80	C	<i>Добре</i>		
61-70	D	<i>Задовільно</i>	<i>Задовільно</i>	
51-60	E	<i>Достатньо</i>		

13. Методичне забезпечення

1. Плани семінарських занять із методичними порадами та рекомендаціями (електронний варіант).
2. Читанки для підготовки (електронний варіант).
3. <http://www.lnu.edu.ua/faculty/webhistory/sid/index.html>

14. Рекомендована література

Базова

1. Баранніков О.П. Українські цигани. – Київ: Вид. Всеукр. Ак. наук. – 1931.
2. Баранников А.П. Об изучении цыган СССР. – М., 1929.
3. Баранников А.П. Цыганы СССР: Краткий историко-этнографический очерк. – Москва: Нацмениздат, 1931. – 52 с.
4. Беліков О.В. Цигани України наприкінці ХХ ст.: проблеми та шляхи їх вирішення // Наука. Релігія. Суспільство. – 2003. – № 4. – С. 69-79
5. Данілкин О. Культура циган України: минуле і сучасність. – К., 2001. – 77 с..
6. Ємець Г.С., Дяченко Б. І. Циганське населення Закарпаття. – Ужгород: Карпати, 1993.
7. Зіневич Н. До проблеми вивчення циганського етносу (історіографічний огляд) // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – Т.4. – К.: Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 1999. – С. 297-320.
8. Зіневич Н. Історіографія циганського етносу в Україні: проблеми і перспективи // Вісник Київського інституту “Слов’янський університет”. – Вип. 7, історія. – К., 2000. – С. 77-84.
9. Зіневич Н. Цигани в Україні: формування етносу і сучасний стан // Український історичний журнал. 2001. – № 1. – С. 40-52.

10. Козицький А.М. Геноцид та політика масового винищення цивільного населення у ХХ ст. (причини, особливості, наслідки). – Львів : Літопис, 2012. – 816 с.
11. Кроу Д.М. Історія циган Східної Європи та Росії. – К.: Мегатайп, 2003. – 376 с.
12. Фрейзер А. Цигани / Ангус Фрейзер. – Київ, 2003. – 358 с.
13. Ficowski J. Cyganie na polskich drogach. – Wa., 1965.
14. Kenrick D., Duxon G. The Destiny of Europe's Gypsies. – Sussex; London, 1972.
15. Mróz Lech Cyganie. – Wa., 1971.

Допоміжна

1. Адам А. Білий камінь з чорної катівні: Голокост ромів Закарпаття / А. Адам, Ю. Зейкан, Є. Навроцька. – Ужгород : Вид-во О. Гаркуші, 2006. – 146 с.
2. Навроцька. – Ужгород : Вид-во О. Гаркуші, 2006. – 146 с.
3. Бамбула В. Циганська доля – що вітер в полі. Нерідні діти світу / Володимир Бамбула. – Переяслав-Хм. : СПД «Карпук С.В.», 2005. – 192 с.
4. Баранніков О.П. Українські та південно-російські циганські діалекти. – Л., 1933.
5. Бартош А., Чеховський І. Цигани на дорогах Карпат // Бартош А. Цигани – ггома. Виставка експозиції Музею історії та культури циган (Тарнов, Польща). – Чернівці, 2001. – С.13–22.
6. Бессонов Н.
Об использовании терминов «Пораймос» и «Холокост» в значении «геноцид циган» // Голокост і сучасність. Студії в Україні і світі. – 2007. – № 2. – С. 71–82.
7. Бессонов Н. Нарративные источники как один из информационных ресурсов цыгановедения // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 2008. – Т. 15. – С. 73–94.
8. Бессонов Н. Цыгане СССР в оккупации. Стратегии выживания // Голокост і сучасність. Студії в Україні і світі. – 2009. – № 2 (6). – С. 17–52.
9. Бессонов Н. Геноцид цыган в Черниговской области Украины // Геноцид ромів України в період Другої світової війни: вивчення, викладання, комеморація. Матеріали науково-практичної конференції (Київ, 4 жовтня 2016 р.). – К.: Укр. центр вивч. історії Голокосту, 2016. – С. 27–45.
10. Беликов А.В., Масальский В.И. Проблема этногенеза украинских цыган (сервов) // Изучение истории Украины в ВУЗАХ. Тезисы докладов и сообщений региональной научно-практической конференции. – Донецк, 1995. – С. 73-74
11. Берг Л. С. Бессарабия. Страна – люди – хозяйство. – Петроград, 1918. – 126 с.,
12. Беліков О.В. Вивчення циган України у дореволюційній та радянській вітчизняній історіографії // Наука. Релігія. Суспільство. – 2003. – № 3. – С. 71-78

13. Беліков О.В. Вірування ромів України як історико-релігієзнавче джерело // Історія релігій в Україні. Матеріали ІХ міжнародної конференції: У 2 кн. – Львів: Логос, 1999. – Кн. 1. – С. 36-39
14. Беліков О.В. Давньорелігійні елементи у музичному фольклорі циган // Історія релігій в Україні. Праці ХІІ-ї міжнародної наукової конференції: У 2-х кн. – Львів: Логос, 2002. – Кн. 2. – С. 3-9
15. Беліков О.В. До проблеми взаємовідносин українських циган і козацтва у ХVІ – ХІХ ст. // Наука. Релігія. Суспільство. – 2002. – № 3. – С. 64-72
16. Беліков О.В. З історії циганського населення Донбасу // Нові сторінки історії Донбасу: Ст. Кн. 7 / Голов. ред. З.Г.Лихолобова. – Донецьк, 1999. – С. 261-268
17. Беліков О.В. Народні вірування та забобони в релігійному світогляді українських циган // Історія релігій в Україні. Матеріали ХІ міжнародної конференції: У 2 кн. – Львів: Логос, 2001. – Кн. 1. – С. 15-17
18. Беліков О.В. Обряди “переходу”: смерть – народження у ромів/циган України // Історія релігій в Україні. Праці ХІІІ-ї міжнародної наукової конференції: У 3-х кн. – Львів: Логос, 2003. – Кн 1. – С. 27-31
19. Беліков О.В. Релігійні вірування українських циган // Історія релігій в Україні. Матеріали VІІІ міжнародного круглого столу 11-13 травня 1998 року. - Львів: Логос. – С. 20-21
20. Беліков О.В. Цигани України під час Другої світової війни // Наука. Релігія. Суспільство. – 2002. – № 4. – С. 64-73
21. Беліков О.В. Цигани України. Історія та постановка проблеми // Сходознавство. – 1999. – № 7-8. – С. 191-198
22. Беліков О.В. Циганське населення південного регіону України та особливості його стану у ХVІІІ – ХІХ ст. // Сучасна етнокультурна та етнополітична ситуація на Півдні України і актуальні проблеми державного управління. Матеріали регіональної науково-практичної конференції. – Ч. ІІ. – Одеса, 1996. – С. 71-72
23. Беліков О.В., Белікова Н.Ю., Туренко О.С. Стан релігійності населення і перспективи розвитку міжконфесійних та етнокультурних відносин в Україні (за даними соціологічного дослідження Донецького державного інституту штучного інтелекту. Травень 2000 року) // Українське релігієзнавство. – 2001. – № 17. – С. 62-74
24. Беліков О.В., Масальський В.І. Освіта циганського населення України: історичний екскурс та сучасність // Наука. Релігія. Суспільство. – 2003. – № 1. – С. 122-129
25. Боньковська С. Мандрівні ковалі // Східний світ. – № 2'1995,1'1996. – С.138–145.
26. Вентцель А.П. Цыганский язык. – М., 1964.
27. Вентцель А.П. Этническая группа цыган // Природа. – 1971. - № 1.
28. Владыкин В. Цыгане // Вопросы истории. – 1969. - № 1. – С. 204-210.
29. Герман А. В. Цыгане вчера и сегодня. – М.: Учпедгиз, 1931. – 101 с.

30. Данилович И. Историческое и этнографическое исследование о цыганах // Северный архив. – 1826. – Т. XIX, № 1. – С.64-79; № 2. – С.180-195; № 3. – С. 276-290; № 4. – С. 184-203; № 5. – С.73-86; № 6. – С.184-208.
31. Данілкин О. Природа взаємовідносин циганського і нециганського населення України // Матеріали до української етнології. Зб. наук. праць. – Вип. 2(5). – К., 2002. – С. 70–73.
32. Данілкин О. Циганська кочівля і міграція в Україні: історія, вплив на формування кастовості, типологія // Олексій Данілкин // Народознавчі зошити. – 2000. - №1. – С.65-72.
33. Деметер Н.Г. Этнонимия цыган Европейской части СССР // Этническая ономастика. – М., 1984. – С. 26-35.
34. Зан М. Проблеми етнокультурного розвитку ромів Закарпаття (1989–2001 рр.) / Михайло Зан // Ромологія: історія і сучасність: Матеріали Міжнародних наукових читань / упорядкування Є.М. Навроцька. – Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2013. – С. 10–23.
35. Зан М. Ромські студії як засіб гармонізації міжетнічних відносин на Закарпатті Михайло Зан // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, Соціологія, Філософія. Вип. 1 (18). Матеріали міжнародної наукової конференції «Політичні кризи в державах та регіонах Європи: внутрішні передумови та зовнішні виклики у ХХ – на початку ХХІ століття». – Ужгород : ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2015. – С. 133–136
36. Зеленчук В. С. Население Бессарабии и Поднестровья в XIX в. – Кишинев: Штиинца, 1979. – 287;
37. Зіневич Н. До питання історії українських циган (серви і влахи) // Література і культура Лівобережної України. – 2001. – С. 46–49.
38. Зіневич Н. Родильна обрядовість циган України // Буковинський історико-етнографічний вісник. – Вип. 3. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – С. 30-32.
39. Зіневич Н. Специфіка етнічного розвитку циган України // Народознавчі Зошити. № 3. 2001. С. 601-607.
40. Зіневич Н. Традиційне житло циган України // Пам'ять століть. – 2000. – № 3. – С. 93-102.
41. Зіневич Н. Українсько-циганські міжетнічні взаємини // Матеріали до української етнології. Зб. наук. праць. – Вип. 2 (5). – К., 2002. – С. 84-88.
42. Зіневич Н. Цигани в Україні: формування і сучасний стан // Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність / О.Б. Беренштейн, Н.О. Зіневич, В.Т. Зінич та ін.; За ред. В.І. Наулка. – К.: Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2001. – С. 404-424.
43. Зіневич Н. Циганознавчі студії академіка О.П. Баранникова // Міжнародний Науковий Конгрес “Українська історична наука на порозі ХХІ століття”. Чернівці, 16 – 18 травня 2000 р. Доповіді і повідомлення. / Українське історичне товариство, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. Від. ред.: Л. Винар, Ю. Макар. – Чернівці: Рута, 2001. – Т.3. – С. 352-353.

44. Іванеско М.І. Цигани України. У пошуках кращої долі. Історичний нарис // Відродження. – 1993. – № 12 (грудень). – С.66-69
45. Каманин И. Цыганские короли в Польше в XVII – XVIII вв. // Сб. статей и материалов по истории Юго–Западной России, издаваемый киевской Комиссией для разбора древних актов. Вып.2. – К., 1916. – С.109–128.
46. Когалничан М. Очерк истории, нравов и языка цыган // Северная пчела. – 1838. – № 75.
47. Колокова М.О. Вивчення правових потреб ромського населення в Закарпатській та Черкаській областях / М.О. Колокова, С.В. Щербань. – Х. : ХІСД, 2012. – 48 с.
48. Крыжановская И. Из истории крепостных цыган Бессарабии в первой половине XIX века // Труды центрального государственного архива МССР. – Кишинев, 1962. – Т. 1. – С. 186-245 с.
49. Малик Л.П. Цигани Закарпаття: проблеми, шляхи вирішення. – Ужгород, 1991.
50. Мільчарчик Є. Люди — то не-люди, тобто про циган в народних переказах та прислів'ях // Народознавчі Зошити. – № 3-4. – 2005.
51. Мруз Л. Вступ до проблематики // Народознавчі Зошити. – 2005. – № 3-4.
52. Мруз Л. 600-літня історія циган в Галичині // Народознавчі Зошити. – № 3-4. – 2005.
53. Наулко В.І. Етнічний склад населення Української РСР. – К.: Наукова думка, 1965. – 135 с.
54. Національні меншини Правобережної України: історія і сучасність: Наук. зб. – Житомир: Волинь, 1998.
55. Плохинский М. Иноземцы в Старой Малороссии. – Ч.1.: Греки, цыгане, грузины. – М., 1905. – 235 с.
56. Плохинский М. Цыгане старой Малороссии (по архивным документам) // Этнографическое обозрение. – 1890. – № 4, – С. 95–117.
57. Рачковський. Г. Цигани в українській паремії // Народознавчі Зошити. – № 3-4. – 2005.
58. Санаров В.И. Проблемы историко-этнографического изучения цыган. // Сов. Этнография. – 1971. – № 3. – С. 59-67.
59. Санаров В.И. Элементы древних верований в религии цыган // Сов. Этнография. – 1968. - № 1. – С. 32-45.
60. Сергиевский М.В., Баранников А.П. Цыганско-русский словарь. – М., 1938.
61. Филоненко В.И. Крымские цыгане // Записки коллегии востоковедов при азиатском музее АН СССР. – Л., 1930.
62. Черенков Л.Н. Некоторые проблемы этнографического изучения цыган в СССР // Малые и дисперсные этнические группы в европейской части СССР: География расселения и культурные традиции [Сб. ст.] / АН СССР, Моск. фил. Геогр. о-ва СССР. – М.: МФГО, 1985. – С. 5-15.
63. Ficowski J. Cyganie na polskich drogach. – Wa., 1965.
64. Ficowski J. Cyganie Polscy: Szkice historyczno-obyczajowe. – Wa., 1953.
65. Horvathowa E. Cigani pred prichodom do Europy // Slovensky narodopis. – R. IX, Bratislava, 1961

66. Kenrick D., Duxon G. The Destiny of Europe's Gypsies. – Sussex; London, 1972.
 67. Mróz Lech Cyganie. – Wa., 1971.
 68. Mróz Lech, Mirga Andrzej Cyganie. Odmienność i nietolerancja. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 1994.

15. Інформаційні ресурси

1. <http://romagenocide.com.ua/> – сайт Українського центру вивчення історії Голокосту.
2. <http://rozvitok.org/> – сайт благодійного фонду «Розвиток» (м. Мукачєво, Україна).
3. <http://chirikli.com.ua/> – сайт Міжнародного благодійного фонду «Чіріклі» (Пташка) (м. Київ, Україна).
4. <http://www.romea.cz> – сайт ромського інформаційного ресурсу у Чехії «ROMEА».
5. <http://romove.radio.cz/en/> – сайт ромського інформаційного ресурсу «Роми в Чехії»
6. <http://www.romanothan.ro/> – інформаційний ромський ресурс «ROMANOTHAN» (Ромська земля) (Румунія).
7. <http://www.sintiundroma.de/> – сайт Сінті та Рома Німеччини (м. Гейдельберг).
8. <http://www.dosta.org/> – сайт міжнародної ініціативи «DOSTA» (Досить) Ради Європи щодо ромів.
9. <http://internationalromaniunion.org/> – сайт організації IRU (International Romani Union).
10. <http://www.ertf.org/> – сайт європейської організації Форум Європейський ромів та мандрівників (European Roma and Travellers Forum – ERTF).
11. <http://www.gypsyloresociety.org/> – сайт «THE GYPSY LORE SOCIETY» (м. Ліверпуль, Велика Британія).